

TIPOLOGIJA ORUŽANIH SUKOBA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE DEVEDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

Matjaž Klemenčič*

UDK: 355.012(497.1)"1991/1995"
355.013(497.1)"1991/1995"
355.018(497.1)"1991/1995"
355.45(497.1)"1991/1995"

Pregledni rad

Primljeno: 8.12.2002.

Prihvaćeno: 20.12.2002.

Sažetak

Jugoslavija je državom-nacijom postala 1919. godine i kao takva prestala postojati 1991./1992. godine. Za društvene znanstvenike i povjesničare oduvijek je predstavljalo poteškoću objasniti govornicima engleskog jezika da su u Jugoslaviji postojale mnoge "nacije". Osamdesetih godina 20. stoljeća čak je bilo pitanje ponosa i hrabrosti pred međunarodnim auditorijem kazati da dolazimo iz Slovenije ili Hrvatske koje se nalaze u Jugoslaviji. Pobuna u Čečeniji počela je kao nacionalni ustanak, postala rat za nezavisnost, a danas je mnogi smatraju terorizmom. Jugoslavija je 1991. godine bila nacija pa je za strane promatrače u Jugoslaviji počeo građanski rat u času kad su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost. No za vrijeme desetodnevnog rata u Sloveniji moglo se čuti strane novinare kako na televiziji govore da je JNA napala miroljubivu zemlju. Oružani sukobi na teritoriju bivše Jugoslavije mogu biti smatrani pobunom, ali i građanskim ratom. Primjerice, sukob u Hrvatskoj Hrvati smatraju srpskom pobunom, a Srbi građanskim ratom.

U ovom radu raspravit ću dileme oko definiranja tih sukoba. U uvodu dana je tipologija ratova i nasilja na teritoriju bivše Jugoslavije u 19. stoljeću i 20. stoljeću. Sporna pitanja sukoba iz vremena Drugoga svjetskog rata razmatrana su ukratko, a potom se pozornost obraća na tipologiju sukoba na teritoriju bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoljeća. Prvih godina novog tisućljeća sukobi su se nastavili u Makedoniji, a pojavio se i sukob oko Piranskog zaljeva za koji će vjerujem biti nađeno mirno riješenje.

Ključne riječi: Jugoslavija, oružani sukob, rat, nasilje

* Dr. Matjaž Klemenčič je redovni profesor za povijest na Univezitetu u Mariboru i znanstveni savjetnik na Inštitutu za narodnostna vprašanja u Ljubljani. Objavio je četiri znanstvene monografije i niz znanstvenih članaka u slovenačkim i stranim znanstvenim časopisima. U kolovozu 2003. izaći će monografija *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples*. Santa Barbara, CA: ABC-Clio, 2003. (u suautorstvu s: Žagar Mitja). e-mail: Matjaz.Klemencic@siol.net

U ovom radu pokušat ću objasniti tipologiju ratova na prostorima bivše Jugoslavije koja je postala državom 1918. godine i prestala biti državom početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Nastupit ću kao povjesničar, pa mi nemojte zamjeriti što ću najprije govoriti o konkretnim stvarima na konkretan način, a tek poslije pokušati odrediti neke karakteristične osobine tipova sukoba na tim prostorima.

Kad govorimo o tipologiji oružanih sukoba među narodima na prostoru bivše Jugoslavije, ponajprije moramo znati što znači pojam nacija na engleskom ili francuskom jeziku. U sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća, naime, uvijek bi za istraživača sociologa ili povjesničara predstavljalo problem kada bi rekao kako u Jugoslaviji živi više nacija, jer su na engleskom ili francuskom jeziku izjednačavali pojam nacije i države. Pojam "nation" je zapravo značio isto što i država. U osamdesetim godinama bila je stvar ponosa i hrabrosti na međunarodnoj konferenciji reći da ste došli iz Slovenije ili Hrvatske koje su se, kao rezultat povijesnih događaja, našle u Jugoslaviji.

Kad govorimo o tipologiji ratova, moramo biti vrlo oprezni. Na to nas upozorava primjer ustanka u Čečeniji početkom devedesetih godina, koji je bio smatran nacionalnim ustankom i razvio se u rat za nezavisnost, ali ga danas mnogi smatraju terorističkim činom. Početkom devedesetih godina svi smo mi, zapravo, bili u istom položaju kao i Čečeni. Jasno, postojale su neke pravne razlike jer je, po ustavu Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike (RSFSR), Čečenija bila dio Rusije i, kao takva, nije bila pravni subjekt tadašnjega Sovjetskog Saveza, pa, sukladno sovjetskom ustavu, nije imala pravo na odcjepljenje. Ali opet – teoretski, prema Lenjinovu učenju o nacionalnom pitanju, i Čečeni bi imali pravo na odcjepljenje. Za uvod u ovu tipologiju ratova to je sve što treba reći, unatoč tomu što bismo u povijesti ili sadašnjosti mogli pronaći još nekoliko sličnih primjera u svijetu.

Ako se vratimo dalje u povijest, možemo reći da su gotovo svi ratovi na prostoru bivše Jugoslavije zapravo bili oslobodilački ratovi, ali istodobno su bili i ustanci ili pobune, pa čak možda i teroristički činovi. Čak su i seljačke bune imale, uz socijalni, i nacionalni karakter, jer feudalci i seljaci nisu bili iste nacionalnosti (Grafenauer, 1974.). Pritom valja napomenuti da posljednja tvrdnja više vrijedi za slovensko nacionalno područje nego za hrvatske zemlje.

Ustanci kršćanske raje protiv Turaka bili su smatrani nacionalnim ustancima. Nacionalnim ustankom možemo smatrati i takozvani Karpošev ustanak u Makedoniji koji je u razdoblju od 1689. godine do 1690. godine, poticao prodor austro-ugarske vojske u ovo područje (Katardžijev, 1958.; Zografski et al., 1972.: 101-104). Posljedice su bile još jače nacionalno obojene zato što su se slavenski seljaci, zajedno s austro-ugarskom vojskom, povukli, a na njihovo se mjesto, poslije toga, naselilo albansko stanovništvo koje na ovim područjima još i danas pravi probleme (Kosovo i zapadna Makedonija) (Đurđev et al., 1965.:844-845).

U 19. je stoljeću, na temelju protuturskih pobuna iz 1803. godine i 1815. godine, nastala moderna srpska država koja je, osim toga, bila i rezultatom međunarodnih pritisaka Rusije i drugih kršćanskih država na zapadu (Vucinich, 1982.; Petrovich, 1976.). I te bismo ustanke mogli smatrati pobunama, ustancima, terorističkim

činovima ili oslobodilačkim ratovima, jer je tada na ovim prostorima, kao subjekt međunarodnoga prava, postojala jedino turska država.

Isto se tako pozivom na pobunu mogu smatrati i planovi za preuređenje Habsburške Monarhije 1848. godine, kad se javljaju zahtjevi nenjemačkih naroda za preuređenjem Monarhije tako da i ti narodi dobiju pravo na osamostaljenje. Prvi je takav zahtjev slovenski zahtjev za ujedinjenjem svih slovenskih zemalja ("dežela") u jednu cjelinu u kojoj bi slovenski jezik bio službeni jezik (Granda, 1999.). Posebice možemo govoriti o ustanku Hrvata iz tridesetih godina 19. stoljeća, kada se iz otpora protiv stranih feudalaca, među Hrvatima rodila ilirska ideja o ujedinjenju hrvatskih i ostalih južnoslavenskih područja u kulturnu cjelinu na temelju zajedničkoga književnog jezika i zajedničke nacionalne svijesti. Iako su socijalni pogledi iliraca bili vrlo blagi, oni su ipak, svojim "buržujskim" idejama, izazvali otpor feudalne vlastele. Kako su ilirci, pod vodstvom Ljudevita Gaja, razmišljali čak o kasnijem političkom ujedinjenju Južnih Slavena, bečki je dvor u siječnju 1843. godine ilirski pokret u hrvatskim zemljama zabranio, jer ga je smatrao protuhabsburškim prevratničkim pokretom. Iako je ilirizam tako ostao ograničen samo na pokret hrvatskoga kulturnog preporoda, postavio je trajne osnove ideji solidarnosti među Južnim Slavenima (Murray-Despaltović, 1975.:71-78; Šidak, 1990.).

U revolucionarnoj godini 1848. Hrvati su se, pod vodstvom bana Jelačića, u kraćem vremenu *de facto* odcijepili od Ugarske. Tako se već u ožujku 1848. godine sastala Velika narodna skupština, a u lipnju 1848. godine počeo je s radom i hrvatski Sabor. Hrvati su u to vrijeme počeli surađivati s Austrijancima u suzbijanju protuaustrijske revolucije Mađara. Tu mađarsku revoluciju možemo također smatrati borbom za oslobođenje mađarskoga naroda. Protiv nje su se borili i Hrvati, jer su Austrijance smatrali manjim zlom od Mađara. Daljnji razvoj borbe za nezavisnosti sljedeće je godine spriječila pobjeda kontrarevolucije u Austro-Ugarskoj i uvođenje apsolutističke vlasti 1851. godine (Krizman, 1967.:116-158).

Svi otpori drugih južnoslavenskih naroda protiv Turaka u 19. i početkom 20. stoljeća bili su zapravo pobune koje bi se, sa stajališta Turaka, mogle nazvati terorističkim činom, a sa stajališta Makedonaca ili muslimanskih seljaka – oslobodilačkim ratovima.

Takvima možemo smatrati i bune u Bosni i Hercegovini koje su izbile početkom 19. stoljeća. Iako su turske vlasti u muslimanskom stanovništvu imale veliku potporu, u 19. su stoljeću jedva uspijevale vladati golemim carstvom u kojem je sve više prevladavala feudalna anarhija. U toj su se situaciji i kod domaćih feudalaca u Bosni i Hercegovini javljale ideje o autonomiji Bosne. Zato nije neobično da su se baš bosanski feudalci najviše protivili reformama pomoću kojih je sultan Mahmud II. pokušavao spriječiti propast turske države. Otpor bosanskih feudalaca pod vodstvom Husein-kapetana Gradašćevića bio je slomljen tek njegovim vojnim porazom 1832. godine i vojnom ekspedicijom Omer-paše Latasa kojemu je 1850. i 1851. godine uspjelo uništiti političku snagu bosanskih feudalaca. Kada su pokoreni feudalci većim iskorištavanjem seljaka (posebice većim porezima) htjeli nadoknaditi ono što im je država uzela reformama, u 50-im i 60-im godinama 19. stoljeća izbilo je više buna kršćanskoga stanovništva (Pinson, 1994.; Kržišnik-Bukić, 1996.:22-23).

Najpoznatija je, 1875. godine, izbila u Nevesinju i njegovoj okolici – imala je veće značenje borbe za nacionalno oslobođenje. Kršćanski buntovnici tri su se godine odupirali turskim snagama. Ali turske slabosti nisu iskoristili buntovnici već Austro-Ugarska koja je, uz njemačku pomoć, počela s intenzivnom diplomatskom aktivnošću kako bi ostvarila svoje ciljeve, najprije u Bosni i Hercegovini, a kasnije i u drugim balkanskim zemljama (McCarthy, 1994.:54-83). Austro-Ugarska je u tomu bila vrlo uspješna, tako da joj je Berlinski kongres 13. lipnja 1878. godine dopustio okupaciju Bosne i Hercegovine. Buna je tako doživjela konačan slom, jer austrougarska vlada nije promijenila turski feudalni sustav (seljaci nisu dobili zemlju), a i u nacionalnom je pogledu Bosna i Hercegovina postala “kolonijom” njemačkih i mađarskih vladajućih snaga.

Osloboditeljskim ratom možemo smatrati i takozvani Ilindenski ustanak makedonskih Slavena u kolovozu 1903. godine (Vishninski, 1973.).¹ Zanimljivo je da se o tom ustanku, kao o oslobodilačkom ratu – prema izvorima diplomatskih arhiva Londona, Pariza, Washingtona i Moskve – tada u Europi govorilo više nego o nacionalnom problemu i nacionalnom pravu bilo kojega drugog južnoslavenskog naroda.

Takozvani Balkanski ratovi bili su prvi ratovi na prostoru nekadašnje Jugoslavije koji su imali obilježje pravoga međunarodnog sukoba, u smislu međudržavnih sukoba između tadašnjih balkanskih država. U Prvom balkanskom ratu to je bio sukob malih balkanskih država protiv Turaka, a Drugi je bio međusobni sukob malih balkanskih država. Ali, prije svega, i ti su ratovi bili, zapravo, ratovi između velesila sa središtima izvan južnoslavenskoga prostora (Kennan, 1993.), ili “pobune” ili “oslobodilački ratovi” ili “ustanci terorista”.

Prvi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije opet znači sukob država u kojemu sudjeluju i balkanske jugoslavenske zemlje – Srbija i Crna Gora (Lampe, 1996.:99-125). Jedini sukob koji bismo, sa stajališta međunarodnog prava, doista mogli smatrati pobunom, bili su događaji u Crnoj Gori 1918. godine koju su, nakon oslobođenja, zaposjele savezničke, uglavnom srpske trupe. Sa srpskom vojskom došli su i razni agitatori, pristaše bezuvjetnoga ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom, kojima je za nekoliko tjedana uspjelo ukinuti crnogorsku državu. Tako je 26. studenoga Velika narodna skupština u Podgorici – sastavljena od pristaša bezuvjetnoga ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom – razglasila detronizaciju dinastije Petrović i ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom te ostalim Južnim Slavenima. Taj je čin prouzročio tipičan građanski rat u kojemu su se sukobili takozvani “zeleni”, pristaše prognanoga kralja Nikole i crnogorske državnosti, i “bijeli”,² pristaše dinastije Karađorđevića. Rat

¹ “Oficijelno” makedonsko viđenje Ilindenskoga ustanka vidi u Vishninski, B. (ur.) (1973.). *The Epic of Ilinden*. Skopje, Macedonian Review Editions. Grčko mišljenje o tomu vidi u Gounaris, B. C. (1981.). *The Events of 1903 in Macedonia as Presented in European Diplomatic Correspondence*. Thessaloniki: Museum of the Macedonian Struggle. Bugarsko viđenje Ilindenskog ustanka predstavio je Pandev, K. (1981.). *Borbite v Makedonija i Odrinsko, 1878-1912*. Sofia, Balgarski Pisatel.

² Nazivi “bijeli” i “zeleni” proizlaze iz vremena provođenja priprema za saziv Velike narodne skupštine. Poslanici skupštine trebali su biti birani posrednim i javnim glasovanjem koje je trebalo završiti za nekoliko dana. Tako su se izborni sastanci sveli na male skupine koje su

koji je izbio u siječnju 1919. godine trajao je sve do proljeća 1924. godine (Brković, 1974.:211; Vujović, 1962.:362-369).

Drugi svjetski rat na tlu je bivše Jugoslavije počeo kao odgovor pobunjenih narodnih masa različitih jugoslavenskih naroda koje nisu prihvatile odluke svoje legalne vlade o pridruženju Jugoslavije Trojnom paktu. Drugo je pitanje koliko su u to bile umiješane obavještajne službe stranih država (osobito Engleske). Kad je Jugoslavija, dva tjedna poslije napada Njemačke, Italije i njihovih saveznika, kapitulirala, prestajala je postojati. I to usprkos činjenici što su saveznici priznavali njezino postojanje čitavo vrijeme rata. Njemački i talijanski okupatori, koji su poznavali složenu problematiku međuetničkih odnosa i znali gotovo sve o međuetničkim sukobima u prijeratnoj Jugoslaviji, stvorili su okupacijske zone i nove države – tako da su one još više produbljivale etničku mržnju među pojedinim jugoslavenskim narodima (Pirjevec, 1995.:113-115). U to su vrijeme počeli, gotovo istodobno, građanski rat i ustanak protiv okupatora koji su prouzročili stvaranje pojedinih etničko čistih pokreta i naoružanih grupacija. Jedna su od njih bili četnici koji su se javili ubrzo poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. godine – u Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku te u Bosni i Hercegovini. Pod vodstvom Dragoljuba-Draže Mihailovića sami su sebe nazivali pripadnicima jugoslavenske Kraljeve vojske u domovini. Opća linija, koje se tijekom Drugoga svjetskog rata držala četnička organizacija, sastojala se od dvije glavne komponente: od velikosrpskoga hegemonizma i šovinizma te osiguranja povratka monarhije i staroga socijalnog i političkog uređenja poslije rata. Kao *Milizie volontaria anticomunista* (MVAC), četnici su uglavnom surađivali s talijanskim okupacijskim snagama na jugu Hrvatske te u Bosni (Tomasevich, 1975.; Milazzo, 1975.). Kao "plava garda" javljali su se i u Sloveniji (Pirjevec, 1995.:124). S gledišta jugoslavenskih komunista, koji su bili na čelu narodnooslobodilačkoga otpora, sličan je bio i pokret ustaša (jer je surađivao s njemačkim i talijanskim okupacijskim snagama). Ali, u stvarnosti, on se u svemu razlikovao od četničkog pokreta. Kako je ustaški pokret izašao iz krajnjega desnog krila Hrvatske stranke prava, bio je usmjeren protiv velikosrpskoga hegemonizma i šovinizma i zalagao se za nezavisnost Hrvata. Pokret koji se, pod vodstvom Ante Pavelića, 1929. godine pojavio u Italiji, dakle, prije Drugoga svjetskog rata, organizirao je više terorističkih akcija protiv tadašnjih jugoslavenskih vlasti. U listopadu 1934. godine, zajedno s VMRO, pojedinci su ustaškoga pokreta sudjelovali i u atentatu na kralja Aleksandra (Krizman, 1978.). Godine 1941. ustaše su, pod vodstvom njemačkih i talijanskih okupacijskih snaga, proglasili Nezavisnu Državu Hrvatsku i organizirali se kao stranačka vojska koja je provodila nasilje (masovna ubojstva Srba i Židova) u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini (Jelić-Butić, 1977.). Godine 1945. glavni se dio ustaških snaga povukao pred partizanskim jedinicama u južnu Korušku i tamo se predao savezničkim snagama.

uglavnom činili pristaše bezuvjetnoga ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom. Srpska je vojska imala naredenje da svaki drugi pokušaj spriječi. Međutim, i u takvim je uvjetima došlo do podjele kandidata, osobito na Cetinju. Ta je podjela bila izražena i na kandidacijskim listama. Jedna kandidacijska lista bila je na bijelom, a druga na zelenom papiru. Stoga i nazivi za protivnicke tabore: *bijeli* (pristaše bezuvjetnoga ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom) i *zeleni* (pristaše ideje da Crna Gora, kao posebna država, ude u jugoslavensku zajednicu).

Mnoge su kasnije saveznici vratili i njih su jugoslavenske komunističke vlasti uglavnom poubijale (Tanner, 1997.:168-170). Ostali su, poslije rata, u emigraciji nastavili s protujugoslavenskom propagandom. U Sloveniji je, uz četnike koje su partizani nazivali "plavom gardom", u borbama protiv partizana nastupila i takozvana "bijela garda". Ljeti 1942. godine, u ljubljanskoj pokrajini organizirao ju je slovenski proturevolucionarni blok. Nakon kapitulacije Italije, u rujnu 1943. godine, veći su dio njihovih snaga partizani uništili. Od ostatka "bijele garde" njemačke su okupacijske vlasti još istoga mjeseca organizirale pomoćne policijske jedinice – takozvane domobrane. Pred kraj rata te su jedinice doživjele sličnu sudbinu kao i ustaše (Mikuž, 1973.). Etnički čista vojna formacija balista (*Balli kombëtar*) bila je organizirana i na područjima naseljenima albanskim stanovništvom. Tu je dobrovoljnu albansku miliciju 1943. godine posebnim proglasom ustanovila Narodna fronta Albanije. Iako su balisti bili organizirani za borbu protiv okupatora, u stvarnosti je njihova prvotna zadaća bila onemogućavanje oslobodilačke borbe albanskoga stanovništva. Tako su balisti s talijanskom vojnom komandom u Albaniji čak potpisali ugovor o borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu, u zapadnoj Makedoniji i u Albaniji (Vickers, 1998.:131-133, 142-143).

Sve su nabrojene skupine bile, sa stajališta okupatora – ako s njima nisu izravno surađivale – ilegalne. Jednako je tako bio, sa stajališta međunarodnoga prava i okupatora, ilegalan i parizanski pokret koji je postao subjektom međunarodnoga prava tek poslije izražavanja avnojskih stavova, a u pravnom smislu je postao dio međunarodnoga prava tek stupanjem partizanskih lidera u vladu s dr. Ivanom Šubašićem. Tako možemo reći da su, sa stajališta okupacijskih snaga, partizani i svi drugi pokreti bili "banditi" i "teroristi". Prema međunarodnom pravu nije, dakle, velika razlika između terorista i pobunjenika, odnosno pobunjenika i terorista, kao što to dokazuje primjer Čečena i Čečenije.

Mnogi manji naoružani sukobi izbijali su na području Juoslavije i nakon Drugoga svjetskog rata. Tako je nekoliko manjih naoružanih incidenata izbilo na jugoslavensko-mađarskoj granici u vrijeme Informbioa, osobito poslije 18. kolovoza 1949.godine, kada je Sovjetski Savez u diplomatskoj noti obavijestio jugoslavensko vodstvo da će posegnuti i za "drugim, učinkovitijim sredstvima" (Pirjevec, 1990.:358) ili, drugim riječima, za oružanom intervencijom. Jugoslavenski narodi smatrali su te oružane incidente obranom jugoslavenskoga modela socijalizma, a u drugim europskim komunističkim zemljama, osobito u Sovjetskom Savezu, smatrali su ih obranom monolitnosti socijalističkoga bloka. U zapadnim zemljama i u SAD-u ta su zbivanja tumačili kao sukob dviju struja unutar socijalističkoga istočnoeuropskog sustava.

U vrijeme takozvanoga Informbioa buknuła je i naoružana Cazinska buna seljaka Cazinske krajine i Korduna koji su bili nezadovoljni jugoslavenskom agrarnom politikom i jugoslavenskim političkim poretkom uopće. Pobuna koja je izbila 6. svibnja 1950. godine (na tzv. Đurđevdan, najpoznatiji blagdan Roma) bila je ugušena gotovo istoga dana. Protiv šest stotina ljudi vodilo se suđenje zbog sudjelovanja u buni, a od toga je 18 seljaka bilo osuđeno na smrt. Cazinska buna bila je tipičan seljački ustanak, sasvim lokalan i nepodržan od bilo koje organizacije. Državne su vlasti bunu ocijenile kao "neprijateljski ispad" ili "neprijateljsku akciju" (Kržišnik-Bukić,

1991.). Do sličnih je ustanaka došlo i u drugim krajevima Jugoslavije. Tako, primjerice, i u Makedoniji, gdje je buknuo gotovo istodobno kad i u Cazinskoj krajini i slično su ga, brzo, ugušile jugoslavenske vlasti.

Do manjih je oružanih sukoba došlo i zbog takozvanoga specijalnoga rata koji se izvana vodio protiv Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za čitavo vrijeme njezina postojanja. Oružani su sukobi uglavnom bili djelo pripadnika političke emigracije koji su poslije Drugoga svjetskog rata, preko Austrije i Italije, uspjeli prebjeći u Saveznu Republiku Njemačku, Švedsku, SAD, Argentinu ili u Australiju. Tako je već u siječnju 1948. godine, uz pomoć CIA-e, došla u Jugoslaviju manja skupina četničkih ekstremista koja je trebala pripremiti oružani ustanak protiv Titova komunističkog režima, ali UDBA ju je odmah likvidirala. Na sličan je način pokušala, krajem srpnja 1972. godine, izazvati narodni ustanak u središnjoj Bosni (u okolici Bugojna) i skupina mladih Hrvata, rođena poslije Drugoga svjetskog rata u Australiji. U oružanim sukobima, koji su trajali gotovo mjesec dana, poginulo je više desetaka ljudi (Pirjevec, 1995.:189, 317).

Rezultatom specijalnoga rata možemo smatrati i pojedine oružane akcije pripadnika političke emigracije na jugoslavenske institucije i jugoslavensku imovinu u Jugoslaviji i inozemstvu. Tako su početkom travnja 1971. dvojica mladih Hrvata u Stockholmu ubila tamošnjega jugoslavenskog veleposlanika Vladimira Rolovića. Zbog podmetnute bombe se, 26. siječnja 1972. godine nad Čehoslovačkom srušio zrakoplov JAT-a, a dan kasnije u blizini Zagreba eksplodirala je bomba u vlaku koji je došao iz Austrije. Sredinom rujna bomba je eksplodirala i u jugoslavenskom turističkom uredu u Sydneyju. Nekoliko dana kasnije, trojica pripadnika ustaškoga emigrantskog pokreta u Uppsali otela su SAS-ov zrakoplov i prisilila švedske vlasti da im izruče pola milijuna švedskih kruna i šest zatvorenih ljudi među kojima su bila i dvojica atentatora na veleposlanika Rolovića. Otmičari su ote tim zrakoplovom poletjeli u Španjolsku, koja sa Švedskom nije imala ugovor o ekstradiciji, i zatražili su politički azil. Španjolske su vlasti stockholmskoj vladi vratile novac, ali ne i teroriste koji su bili, prema povelji generala Franca, ubrzo zatim pušteni. Nekoliko ih je otišlo u Paragvaj, gdje su ubili jednoga urugvajskog poslanika, nakon što su ga zamijenili s jugoslavenskim (Pirjevec, 1995.:298-318).

Dok su pristaše tih akcija smatrale taj čin borbom za demokratizaciju jugoslavenskoga totalitarnog komunističkog režima, Jugoslaveni i zapadne zemlje osudili su te akcije kao teroristički čin, jer je Jugoslavija tada bila subjekt međunarodnoga prava. I to usprkos tomu što je kardeljsko-lenjinistički ustav iz 1974. godine formalno omogućavao pravo svakog naroda (ali ne i narodnosti ili nacionalne manjine) na odcjepljenje. Tako se 1990. godine opet ponovila priča o "izdajnicima" koji su se terorističkim činom odcijepili od Jugoslavije. Ujedno se postavlja i pitanje tko su, zapravo, bili državnici koji su vodili osloboditeljske ratove. Ili, drugim riječima: tko je, zapravo, bio tko u ovoj priči devedesetih godina?

Najjednostavnije je u toj priči govoriti Slovincu o Slovincima. Već u siječnju 1990. godine slovenski (i hrvatski) su delegati – "establišment jednopartijskoga sustava" – napustili savezni kongres komunista i time najavili kraj Jugoslavije. Početak te godine znači i ono što se dogodilo 23. prosinca, kad su poslije višestranačkih

izbora u tadašnjoj republici Sloveniji proveli referendum o osamostaljivanju koje savezne vlasti, zbog duboke političke krize, više nisu mogle spriječiti. U Sloveniji su uglavnom svi (88 posto svih stanovnika bili su "za"), na cijelom državnom području, glasovali za osamostaljivanje (Woodward, 1995.:138-139). Ali savezna je vlada, kao čin međunarodnoga prava, još uvijek postojala. I baš je ta vlada imala formalno u rukama svu vlast i zapovijedala armijom. Šest mjeseci poslije referenduma slovensko je rukovodstvo proglasilo osamostaljenje. U Sloveniji se tomu nitko nije protivio, ali s time se nisu mogle pomiriti savezne vlasti, pa je izbio takozvani "desetodnevni rat", rat koji je okončan takozvanim Brijunskim dogovorima. Slovenija je postala nezavisna država (Repe, 2001.:5-26). Što bi se bilo dogodilo da je Slovenija bila Čečenija? Možda bi čak i nju bombardirali i njezini bi lideri bili pobunjenici, a ne inicijatori nacionalnoga ustanka.

Problem Hrvatske je, naravno, složeniji zbog njezina nacionalnog sastava, tako da se o događajima u Hrvatskoj može govoriti, s gledišta jugoslavenskih vlasti, i kao o "pobuni protiv pobunjenika". Najprije su pobunjenici u Hrvatskoj bili zagovornici samostalne hrvatske države. Ali bilo je i onih koji su se protivili nezavisnosti Hrvatske, jer su željeli stvoriti svoja područja koja bi, onda, stekla pravo na osamostaljenje od hrvatske države.

Stanje se u Hrvatskoj zamrsilo nakon izbora u proljeće 1990. godine, kad su vladajući HDZ i hrvatski predsjednik Franjo Tuđman počeli s ispunjavanjem predizbornih obećanja – sa stvaranjem hrvatske nacionalne države. Zbog toga se srpsko stavnovništvo Kninske krajine, koje je još pamtilo ustaška ubojstva i progone u godinama Drugoga svjetskog rata, jako uznemirilo. U strahu pred novim progona, podupirali su Miloševićeve zahtjeve za jedinstvenu (velikosrpsku) jugoslavensku državu koja bi obuhvaćala sva područja naseljena većinskim srpskim stanovništvom. Strah je još više ojačao poslije prijedloga novoga hrvatskog ustava koji je Hrvatsku određivao suverenom državom Hrvata i nije – kao dotada – eksplicitno označavao Srbe kao konstitutivan narod u Hrvatskoj (Tanner, 1997.:221-231; *Mladina*, 5.9.1995.). Zbog toga su Srbi u Hrvatskoj zahtjeve za kulturnom autonomijom vrlo brzo zamijenili glasnim zahtjevima za odcjepljenjem područja koja su nastavali uglavnom oni – iz sustava Hrvatske (Silber and Little, 1996.:96-97). U tomu ih je podupirao i srpski predsjednik Slobodan Milošević koji je tvrdio da republičke granice u Jugoslaviji imaju samo administrativan karakter i da se od federacije mogu odcijepiti samo nacije, a odcjepljenje republika nije moguće. Na temelju tih izjava, hrvatski su se Srbi počeli organizirati. Tako je već 25. srpnja srpska skupština u Srbu usvojila *Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda*, a 18. kolovoza pak – usprkos zabrani hrvatskoga Ustavnog suda – organizirala je referendum o kulturnoj i političkoj autonomiji. Kad je hrvatska policija pokušala silom spriječiti referendum, srpsko se stanovništvo diglo na pobunu i preko noći na "granicama" takozvanih "svojih" područja postavilo barikade. S barikadama je Kninska krajina prvi put dobila jasnije teritorijalne obrise (Ramet, 1992.:237; Silber and Little, 1996.:100-103), 21. rujna 1990. godine srpsko je stanovništvo proglasilo *Srpsku autonomnu oblast (SAO) Krajina*, a 28. veljače 1991. godine objavilo je *Rezoluciju o razdruživanju od Hrvatske i ostajanju u Jugoslaviji*. Kad su u ožujku 1991. godine izbili prvi oružani

sukobi između pobunjenih Srba i hrvatskih policijskih snaga, Predsjedništvo SFRJ poslalo je na područje sukoba jedinice JNA koje su trebale razdvojiti zaraćene strane. Djelovanje JNA je hrvatsko rukovodstvo potaknulo na odcjepljenje od Jugoslavije (Tanner, 1997.:221-249). Proglašenje nezavisnosti, 25. lipnja 1991. godine, Hrvatskoj je donijelo još više nevolja. Milošević, koji Hrvatima (i Slovencima) tada više nije poricao pravo na odcjepljenje, počeo je zagovarati pravo na odcjepljenje područja koja su većinom nastavali Srbi u Hrvatskoj. Zbog raspadanja Jugoslavije sve je glasnije tražio promjene republičkih granica (Silber and Little, 1996.:147). One bi se, prema njegovu mišljenju, trebale u Hrvatskoj ...*voditi po liniji razgraničenja između srpskoga i hrvatskog naroda ...*, a zaposjesti bi ih trebala JNA (*Mladina*, 5.9.1995.). Kada je sredinom srpnja JNA počela provoditi taj plan, izbio je rat u kojemu su srpski pobunjenici najprije izazvali sukobe s hrvatskim jedinicama, a u te su se sukobe kasnije uključile jedinice JNA "*da razgraniče zaraćene strane*". Ubrzo zatim Hrvatskoj je prijetilo da srpski pobunjenici i JNA zauzmu područja do linije Virovitica – Karlovac – Karlobag, čemu su se nadali "tvorci nove Jugoslavije" sa Slobodanom Miloševićem na čelu. Kad je ojačala hrvatska vojska, JNA je odlučila da će granice "skraćene Jugoslavije" uokviriti na srpsko-hrvatskoj etničkoj granici (Kadijević, 1993.:135). Srpski su pobunjenici i JNA zaposjeli željena područja (Kninska krajina, zapadna i istočna Slavonija s Baranjom), a jugoslavensko je rukovodstvo 9. rujna 1991. godine tražilo od Vijeća sigurnosti Organizacije ujedinjenih naroda da uputi mirovne snage na područje sukoba. Kada je Vijeće sigurnosti, 21. veljače 1992. godine, posebnom rezolucijom prihvatilo beogradski zahtjev (Tanner, 1997.:280-281), bili su osigurani srpski teritorijalni zahtjevi u *Republici srpskoj krajini*, kako se ta "nova srpska država" na području Hrvatske nazivala od 19. prosinca 1992. godine (Grujić, 1996.:17-24). Nakon toga, sve do 1995. godine, nije bilo važnijih promjena na hrvatskim ratištima, a Hrvatska je u međuvremenu stekla i međunarodno priznanje. U proljeće 1995. godine hrvatska je vojska akcijom "Bljesak" oslobodila zapadnu Slavoniju, a u kolovozu iste godine akcijom "Oluja" i pobunjena područja *Republike srpske krajine* (Tanner, 1997.:294-298). Te su akcije Hrvatskoj donijele olibođenje njezinih područja, a za srpske su pobunjenike značile kraj njihovih nastojanja na stvaranju srpske države.

Hrvatska je država smatrala srpske pobunjenike u svojoj zemlji ilegalnim bandama, teroristima i četnicima. Istim su se rječnikom služile i jugoslavenske savezne vlasti kad su govorile o hrvatskim vođama i njihovim vojnim formacijama u vrijeme osamostaljivanja Hrvatske.

Još složeniji nego hrvatski – bio je problem Bosne i Hercegovine u kojoj su se prilike počele pogoršavati nakon prvih demokratskih izbora, 18. studenoga 1990. Najprije su se, pod utjecajem slovenskih i hrvatskih težnja za osamostaljenjem, "svojim pravom" za opstankom u Jugoslaviji oglasili bosanski Srbi, a u veljači 1991. godine novi predsjednik Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović, izjavio je da će, ako se Slovenija i Hrvatska odcijepe, samostalnost proglasiti i Bosna i Hercegovina (Pirjevec, 1995.: 409-410). Srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine je, na izjavu Izetbegovića, odgovorilo stvaranjem srpskih autonomnih oblasti (SAO) u područjima u kojima je prevladavalo srpsko stanovništvo (SAO Bosanska Krajina, SAO Romanija i SAO Istočna Hercegovina). A kada su u listopadu 1991. godine skupštinski poslanici

Stranke demokratske akcije i Hrvatske demokratske zajednice predložili nezavisnost Bosne i Hercegovine, poslanici Srpske demokratske stranke napustili su rad skupštine i 25. listopada osnovali svoju skupštinu. Istodobno su, uz potporu beogradskoga režima, počeli ispunjavati tajni plan da silom spriječe međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine. Na temelju Miloševićeve tajne povelje JNA je počela iz drugih područja Jugoslavije premještati u Bosnu sve oficire i vojnike koji su bili podrijetlom iz Bosne. Uz takvu potporu JNA bosanski su Srbi 9. siječnja 1992. godine proglasili svoju *Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu*, kao dio jugoslavenske federacije (Silber and Little, 1996.:213-218). U tom je trenutku i najvećim optimistima bilo jasno da se bosanska kriza ne može riješiti bez rata.

Prvi oružani sukobi u okolici Bosanskoga Broda, Zvornika i Bijeljine izbili su već u ožujku 1992. godine. Kritična je bila i situacija u Sarajevu. Kad su u toj napetoj situaciji u travnju 1992. godine. Europska unija i Sjedinjene Američke Države priznale nezavisnost Bosne i Hercegovine, bosanski su Srbi proglasili nezavisnost svoje *Srpske republike Bosne i Hercegovine*; kasnije *Republike srpske* (Woodward, 1995.:284; Silber and Little, 1996.:222-230). U tom se trenutku svom snagom razbuktao jedan od najkrvavijih ratova u Europi poslije Drugoga svjetskog rata. Zbog višenarodnoga sastava stanovništva Bosne i Hercegovine, rat je izazvao velika preseljavanja stanovništva. Srbi, koje je podupirala tadašnja JNA, već su u kolovozu kontrolirali gotovo 70 posto područja – za njih još uvijek jugoslavenske republike – i počeli su sa sustavnim progona nesrpskoga stanovništva. Tako je do kolovoza 1992. godine svoje stanove moralo napustiti gotovo 1,7 milijuna ljudi (*Mladina*, 29.8.1995.; Dobnikar-Šeruga, 1992.:5).

Međunarodna zajednica je, zbog mnoštva izbjeglica, već od početka rata pokušavala zaustaviti oružane sukobe i sporna pitanja riješiti mirnim putem. No to joj sve do 1995. godine nije pošlo za rukom jer zaraćene strane nisu htjele promijeniti svoje stavove o etničkoj podjeli Bosne i Hercegovine. U međuvremenu su, u travnju 1993. godine, izbili još i sukobi između nekadašnjih saveznika – Hrvata i Bošnjaka. Etnički su se progoni tako proširili i na zapadnu Hercegovinu i središnju Bosnu. Zanimljivo je da su u to vrijeme gotovo u potpunosti prestali sukobi između Hrvata i Srba. Kako su sada i Hrvati i Srbi bili u sukobu s armijom Bošnjaka, bošnjačka središnja Bosna bila je sa svih strana okružena "neprijateljskim" armijama. Tako se u proljeće 1993. godine učinilo da će Srbi i Hrvati Bosnu i Hercegovinu podijeliti. Skoro bezizlazan položaj Bošnjaka otežavale su i njihove unutarnje nesuglasice, primjerice, kad je, krajem ljeta 1993. godine, Fikret Abdić prestao priznavati vlast Alije Izetbegovića i 27. rujna osnovao samozvanu autonomnu oblast *Zapadna Bosna* (350 000 stanovnika) sa središtem u Bihaću. Abdić se dogovorio s lokalnim vojnim vođama bosanskih Srba i Hrvata te se sa svojom vojskom (oko 6000 vojnika) počeo sukobljavati s "regularnim" bošnjačkim jedinicama (Benson, 2001.:167). Sukobi su prestali tek u kolovozu 1995. godine, kad su se Abdićeve jedinice predale "regularnim" bošnjačkim jedinicama.

Već su prije toga međunarodni posrednici, 2. ožujka 1994. godine, jednostavno primorali Bošnjake i Hrvate iz Bosne i Hercegovine na potpis takozvanoga Washingtonskoga sporazuma o ujedinjenju područja pod njihovom kontrolom u takozvanu *Federaciju Bosnu i Hercegovinu*. Unatoč svemu, progoni civilnoga stanovništva nisu

prestali. Zbog toga je međunarodna zajednica u kolovozu 1994. godine, nakon ruskoga posredovanja, sklopila s Miloševićem sporazum o zatvaranju granica s područjima Bosne i Hercegovine pod srpskom kontrolom i prekidanju svih veza s vođom bosanskih Srba, Radovanom Karadžićem (Woodward, 1995.:308-309). Kada ni to nije okončalo progone civilnoga stanovništva od bosanskih Srba, u sukobe u Bosni i Hercegovini umiješala se i međunarodna zajednica. Zbog učestalih zrakoplovnih napada NATO-a i uspješne ofenzive hrvatsko-bošnjačkih jedinica u Bosanskoj krajini, srpska je strana u klovozu 1995. godine bila prisiljena na prekid vatre i na mirovne pregovore. Rat u Bosni i Hercegovini okončali su, napokon, mirovni dogovori u američkom zrakoplovnom uporištu u blizini Daytonu u studenom 1995. godine i potpis takozvanoga *Daytonskoga ugovora* 14. prosinca u Parizu (Holbrooke, 1999.:79-288; Komšić, 1995.:5-11).

Tko je vodio obrambene ratove, tko je bio pobunjenik (protiv koga?) i tko je bio terorist u ratu u Bosni i Hercegovini? Definitivno se pobunjenikom može smatrati Fikreta Abdića i njegovu paradržavu *Zapadnu Bosnu*, jer se odcijepio od Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića. Srpsko stanovništvo u Bosni imalo je potporu tada još postojeće jugoslavenske države, pa se, sa stajališta beogradskih vlasti, imalo pravo boriti protiv "pobunjenika" (Muslimana i Hrvata) koji su na referendumu stekli međunarodno pravo na osamostaljivanje cijele Bosne i Hercegovine poslije referenduma i međunarodnoga priznanja. Srbi su, međutim, počeli s progonima nesrpskih stanovnika i, na kraju, osvojili kontrolu nad polovicom Bosne i Hercegovine – koju im je priznala i međunarodna zajednica u Daytonu.

Albanci su, kao najveća nacionalna manjina u Jugoslaviji, nakon Drugoga svjetskog rata bili jedan od glavnih problema u njezinu političkom razvoju. Njihov visok prirodni priraštaj i zahtjevi za izjednačenje prava s pravima konstitutivnih naroda Jugoslavije predstavljali su problem koji ni srpska ni savezna vlada nisu mogle riješiti. Valja napomenuti i to da albansko-srpske nesuglasice nisu nastale za vrijeme "nove" Jugoslavije, već traju sve od kraja 17. stoljeća, tj. od vremena takozvane *velike seobe Srba* (1690.), kad je kršćansko stanovništvo stare Srbije, Kosova i sjeverne Makedonije, u strahu pred turskom odmazdom, napustilo ta područja na koja su se odmah doselile skupine muslimanskih Albanaca s obližnjih brdskih područja (Đurđev et al., 1965.:844-845).

Srpsko-albanske napetosti nisu uzbukivale strasti samo na Kosovu, gdje su Albanci već od kraja Drugoga svjetskog rata tvorili tri četvrtine ukupnoga stanovništva, nego i u drugim područjima u kojima su bili u većini – u zapadnoj Makedoniji te u istočnoj Crnoj Gori. Iako su jugoslavenske komunističke vlasti znale za opasnost koja se, zbog neriješena albanskog nacionalnog pitanja, nastavljala još iz vremena Karađorđevićeve Jugoslavije, na velikoalbanski separatizam uglavnom su odgovarale silom.

Prvi veći incidenti zbili su se već 1955. i 1956. godine, kad su jugoslavenske vlasti, po nalogu tadašnjega ministra unutarnjih poslova Aleksandra Rankovića, odlučile Albancima oduzeti oružje koje su oni, po tradiciji, držali u svojim kućama. U akciji u kojoj je bilo više od sto mrtvih, vlasti su oduzele tek oko 9000 komada oružja (Reuter, 1982.; Ramet, 1992.:188). Unatoč tomu što je u sljedećih nekoliko desetljeća izbilo još nekoliko sukoba, vjerojatno nitko nije predvidio tako silovitu

pobunu albanskoga stanovništva kakva je na Kosovu izbila samo godinu dana poslije Titove smrti. Nemiri koji su potrajali od sredine ožujka do prvih dana travnja 1981. godine zahvatili su, uz Kosovo, i zapadnu Makedoniju i dijelove istočne Crne Gore. U njima je život izgubilo 11 osoba – Albanci su govorili čak o 1600 mrtvih ljudi (Silber and Little, 1996.:34; Ramet, 1992.:195-196). Uz parolu "Kosovo-republika", albansko se stanovništvo nastojalo osloboditi srpske vlasti nad Kosovom. Konačno je budući razvoj albansko-srpskih odnosa zacrtao *Memorandum* Srpske akademija nauka i umjetnosti³ s idejom o "Srbiji koja bit će velika, ili je neće biti". Ideje *Memoranduma* vrlo je brzo počeo provoditi novi srpski "vožd" Slobodan Milošević.

Protusrpske pobune i štrajkovi, koji su nakon Miloševićeva dolaska na vlast sve više učestale i u kojima je bilo i mrtvih (primjerice u ožujku 1989. godine), Kosovu nisu garantirale neku bolju budućnost. To je znao i Milošević koji je, 28. lipnja 1989. godine, na svečanoj proslavi povodom 600. godišnjice Kosovske bitke, pred milijunskim auditorijem na Gazimestanu (nekoliko kilometara udaljenom od Prištine) prvi put spomenuo mogućnost oružanih sukoba u bliskoj budućnosti (Vučinić i Grujić, 1995.:9; Silber and Little, 1996.:72). Miloševićeve su se prognoze obistinile već nakon nekoliko godina, kad su izbili prvi manji sukobi između albanske osloboditeljske vojske Kosova (OVK) te jugoslavenske vojske i policije. Već početkom 1998. godine ti su sukobi na području Kline i Drenice prerasli u pravi rat (Vickers, 1998.:292-313). Međunarodna zajednica je već 9. ožujka 1998. godine pozvala Miloševića na dijalog s kosovskim Albancima (Grujić, 1998.:4-5), no taj pokušaj, kao i svi sljedeći – bili su bezuspješni. Oružani sukobi potrajali su sve do ožujka 1999. godine kad je, zbog nespremnosti Miloševića na pregovore s kosovskim Albancima i mirovnim predstavnicima međunarodne zajednice, došlo do vojne intervencije oružanih snaga NATO-a. Višemjesečna vojna intervencija je u lipnju prisilila jugoslavenske oružane snage na povlačenje s Kosova (Benson, 2001.:176-177; *Mladina*, 14.7.1999.). Sa stajališta kosovskih Albanaca Kosovo je bilo oslobođeno, no u stvarnosti je postalo međunarodnim protektoratom pod nadzorom međunarodne zajednice (snage KFOR-a). Unatoč tomu, međunarodni odnosi kosovskih Albanaca te srpskog i crnogorskog stanovništva koje se nije iselilo s Kosova još su uvijek napeti i povremeno još uvijek dolazi do krvavih nereda (primjerice, u veljači 2001. u Kosovskoj Mitrovici). Manji su sukobi u ožujku 2001. izbili i u preševskoj dolini u jugoistočnoj Srbiji, uz kosovsko-srpsku administrativnu granicu gdje živi uglavnom albansko stanovništvo.

Oružani sukobi između kosovskih Albanaca i jugoslavenskih (srpskih) vlasti koji su 1998. godine prerasli u pravi rat na području su bivše Jugoslavije izazvali novi rat. Ovaj put to je bila intervencija NATO-a protiv jedne od nasljednica nekadašnje SFRJ, odnosno protiv tadašnje Savezne republike Jugoslavije (SRJ), zbog nepoštivanja međunarodnih ugovora o sigurnosti ljudskih prava. Međunarodna se zajednica za vojnu intervenciju odlučila nakon što nije uspjela uvjeriti tadašnjega predsjednika SRJ Slobodana Miloševića da okonča sukobe na Kosovu i dopusti raspoređivanje mirovnih snaga na Kosovu.

³ Tekst *Memoranduma* bio je tiskan u: Čović, Božo (ur.) (1991.). *Izvori velikosrpske agresije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 256-300.

Intervencija je započela 24. ožujka 1999.godine, zrakoplovnim napadima vojnih snaga NATO-a na vojne, gospodarske te komunikacijske ciljeve u SRJ. Istodobno je počeo i masovni egzodus Albanaca koji je, prema nekim procjenama, zahvatio oko 831 000 osoba. Zbog intenziviranja zrakoplovnih napada, Slobodan Milošević je 3. lipnja bio prisiljen pristati na prijedlog mirovnoga plana koji su mu uručili ruski posrednik Viktor Černomerdin i finski predsjednik Martii Ahtisaari. Kada su 9. lipnja predstavnici jugoslavenske armije i NATO-a u Kumanovu sklopili i takozvani "Tehnički plan" o povlačenju jugoslavenskih snaga s Kosova, NATO je sljedećeg dana zaustavio napade na SRJ. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 10. lipnja usvojilo i rezoluciju o Kosovu kojom je postavilo uvjete za rješavanje konflikta i ujedno pripremi- lo pravne osnove za mirovnu misiju na Kosovu. Rezolucija je naložila SRJ postupno bezuvjetno povlačenje svih vojnih, policijskih i paravojnih jedinica s Kosova, a istodobno su na prekid svih ratnih djelovanja bile primorane i OVK te druge albanske para- vojne skupine.

Kad je riječ o Albancima na Kosovu, bila je to pobuna vođa manjine i, sa stajali- šta međunarodnoga prava – strogo tehnički uzeto – pobuna manjinskog stanovni- štva, a istodobno, također prema međunarodnom pravu, bila je to unutarnja stvar jugoslavenske države. Međunarodna zajednica i oružane snage NATO-a vjerojatno ne bi intervenirale da nisu imale loših iskustava u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ne smijemo zaboraviti da su i Albanci na Kosovu proveli svoj referendum na kojemu su većinom glasovali za nezavisnost Kosova. Intervencija NATO-a značila je međudržavni rat, usprkos tomu što je napad oružanih snaga NATO-a bio rezultat obrane manjin- skih prava kosovskih Albanaca. Međutim, ni danas kosovski Albanci ne daju pravo tamošnjim Srbima i Crnogorcima da žive u miru. Ratovi na ovim prostorima su opet obrambeni s jednoga, a agresija s drugog stajališta.

Iako se činilo da će, poslije osamostaljenja, *Nekadašnja jugoslavenska republika Makedonija* uspješno izbjeći rat koji je pratio osamostaljivanje svih nekadašnjih jugo- slavenskih republika, to se nije dogodilo. Ipak je u Makedoniji riječ o jednoj iznimci: ovaj put u oružane sukobe nisu bile umiješane Srbija, odnosno Savezna republika Jugoslavija ili njezina vojska, nego je to bio sukob između pobunjenoga albanskog stanovništva i makedonske vojske.

Prvi sukobi između albanskih pobunjenika (Osloboditeljske narodne armije), koji su uglavnom došli s Kosova, i makedonske vojske izbili su krajem veljače 2001. godine u brdovitim područjima sjeverno od Tetova, uz kosovsku granicu (Potočnik, 2001a:1). Sukob je počeo po ustaljenom scenariju, već više puta viđenom na jugo- slavenskim ratištima devedesetih godina 20. stoljeća. Najprije su Albanci s nekoliko oružanih akcija upozorili na sebe, a nakon toga je slijedio odlučan odziv makedon- skih oružanih snaga (Stojanov, 2001.:4). Budući da obje strane nisu bile pripre- mljene na ustupke, sukobi su se ubrzo proširili na široka područja od Kumanova do Gostivara. Predstavnici albanskih političkih stranaka i vođe ekstremističkih albanskih skupina stalno su govorili da cilj njihove "pobune" nije odcjepljenje bilo kojega dijela Makedonije, već samo poboljšanje nacionalnih i ljudskih prava. Ili, drugim riječima: promjena makedonskog Ustava iz 1991. godine koji Albance nije priznavao kao konstitutivni narod u Makedoniji (Jokić, 2001/a).

Iako je međunarodna zajednica već u početku pokušala obustaviti oružani obračun i obje strane uvjeriti da sukob riješe mirnim putem, borbe između makedonskih Albanaca i makedonske vojske trajale su više od šest mjeseci. Prestale su tek kad je nova, proširena, vladina koalicija, kojoj su se pridružile i dvije najjače albanske opozicijske stranke, razglasila da će razmotriti zahtjeve Oslobođilačke narodne armije. Ubrzo zatim počinju u Ohridu pregovori između zaraćenih strana, koje je 13. kolovoza 2001. godine okončao potpis takozvanoga *Ohridskog sporazuma*. Njegovim potpisivanjem makedonska se strana obvezala da će u zapadnim područjima Makedonije i u radu parlamenta kao drugi službeni jezik uvesti albanski jezik. Sukladno nacionalnom sastavu stanovništva, bit će sastavljena i policija u zapadnim područjima Makedonije (Jokić, 2001/b).

Kako *Ohridski sporazum* nije sasvim zadovoljio makedonsku stranu, ona je počela odugovlačiti s ispunjavanjem njegovih obveza. Iako je to izazvalo nove incidente na području Tetova i Kumanova, stanje se ubrzo smirilo. No odnosi između Albanaca i Makedonaca još su uvijek (barem djelomično) zategnuti.

I u zbivanjima u Makedoniji možemo, s jedne strane, govoriti o otporu albanskih terorista protiv legalne makedonske vlasti, a s druge pak, o borbama lidera albanske manjine u Makedoniji za poštovanje elementarnih prava albanske manjine. Osobno mislim da je tu više riječ o borbi za manjinska prava koja se na Balkanu (katkad manje – katkad više) vodi oružjem.

Iako se nakon oružanih sukoba, koje je prouzročio raspad Jugoslavije, stanje u državama bivše Jugoslavije polako smiruje, opasnost od novih sukoba još uvijek nije sasvim prestala. Na to upozoravaju pojedinačni pogranični (ali, srećom, ne oružani) incidenti uz hrvatsko-slovensku granicu (osobito u Piranskom zaljevu), neriješeno pitanje poluotoka Prevlaka uz jugoslavensko (crnogorsko)-hrvatsku granicu⁴ te neriješeno pitanje više od sto tisuća izbjeglica koje su različita zbivanja prognala iz njihovih domova. Još je teža situacija u Bosni i Hercegovini, na Kosovu te u zapadnoj Makedoniji, gdje je stanje daleko od toga da život građana teče mirnim svakodnevnim tijekom.

Uza sve to, posebice valja naglasiti pitanje Sandžaka koji je još u vrijeme Turškoga (Osmanskog) Carstva bio posebna administrativno-politička jedinica (Novopazarski sandžak). To područje, naseljeno muslimanskim stanovništvom, koje se kao klin zabija među područja naseljena Srbima na sjeveru i Crnogorcima na

⁴ Nakon konačne redakcije ovoga članka, jugoslavenski i hrvatski ministar vanjskih poslova (Goran Svilanović i Tonino Picula) su 11. prosinca 2002. godine potpisali protokol o privremenom režimu na južnoj granici. S tim su potpisom bili ispunjeni svi uvjeti da se, u skladu s prijedlogom generalnoga sekretara UN-a Kofija Anana, sa spornoga područja povuku svi pripadnici plavih šljemova koji su na Prevlaku stigli 1992. godine, nakon povlačenja jugoslavenskih vojnih i paravojnih formacija iz dubrovačkog zaleđa. Savezna Republika Jugoslavija i Hrvatska ovim su se protokolom obvezale na demilitarizaciju Prevlake, uspostavu malograničnog režima za stanovništvo koje živi uz granicu i uredenje plovidbe na spornom području. Tim je potpisom barem djelomično riješeno pitanje Prevlake koja ima veliko strateško značenje. S nje se, naime, može nadzirati čitava Boka kotorska koja je odlično skrovito mjesto za brodove – što su u posljednjim stoljećima iskoristavale sve vojske koje su nadzirale područje južno od Dubrovnika.

jugu, bilo je u prošlosti, a isto je tako još i danas – potencijalno žarište novih međuetničkih sporova.

Nakon povlačenja Turaka s Balkana, muslimansko stanovništvo Sandžaka ni u vrijeme Karađorđevićeve ni u vrijeme Titove Jugoslavije nije imalo poseban status. U Titovoj Jugoslaviji Muslimanima je bio priznat status konstitutivnoga naroda, pa oni nisu ni tražili bilo kakvu autonomiju ili poseban status unutar jugoslavenskoga društva. Zahtjevi za promjenom njihova statusa ojačali su u vrijeme zaoštavanja jugoslavenske krize, kad su Muslimani Sandžaka počeli odlučno tražiti kulturnu autonomiju (Ramet, 1992.:244). Tadašnja srpska politika oštro je reagirala na pojavu traženja sandžačke autonomije unutar svoje republike. Čak ih je optužila da pripremaju "oružani ustanak u Sandžaku" (Potočnik, 2001b:4). U toj napetoj situaciji i zbog nasilja srpskih te vojnih vlasti, neki su se sandžački Muslimani počeli zauzimati čak za nezavisnost Sandžaka. Drugi su pak tražili priključenje Bosni i Hercegovini, a treći su se, u strahu pred nasiljem, masovno iseljavali u Tursku. Iako se suradnja između sandžačkih Muslimana i srpskih vlasti poslije sloma režima Slobodana Miloševića poboljšala, ipak Sandžak još i danas znači potencijalno žarište novih međuetničkih sporova. Uglavnom se spominje u vezi s osamostaljivanjem Crne Gore i pokušajima istinitog razgraničenja Sandžaka između dvije države. Kakve sve neprilike prouzrokuje pomicanje graničnih oznaka – poznato je već od početka procesa osamostaljivanja na području bivše Jugoslavije...

Literatura

- Benson, Leslie (2001.). *Yugoslavia: A Concise History*. London, New York: Palgrave.
- "Bitka za Kosovo v 80. dneh." *Mladina* 24. (Ljubljana, 14. junija 1999.). Str. 35.
- Brković, Savo (1974.). *O postanku i razvoju crnogorske nacije*. Titograd: Grafički zavod.
- Čović, Božo (ur.) (1991.). *Izvori velikosrpske agresije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dobnikar-Šeruga, Romana (1992.). "Jugoslavanski begunci pod statistično lupu. Sedem v Grčiji, pol milijona na Hrvaškem." *Delo* (Ljubljana, 6. 8. 1992.). Str. 5.
- Đurđev, Branislav, Grafenauer, Bogo i Tadić Jorjo (ur.) (1965.). *Historija naroda Jugoslavije* 2. Zagreb: Školska knjiga.
- Gounaris, B. C. (1993.). *The Events of 1903 in Macedonia as Presented in European Diplomatic Correspondence*. Thessaloniki: Museum of the Macedonian Struggle.
- Grafenauer, Bogo (1974.). *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Granda, Stane (1999.). *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana: Nova revija.
- Grujić, Dragoslav (1996.). "Dani RSK" <Republike Srpske Krajine>. *Vreme International* 6(251):17-24.
- Grujić, Dragoslav (1998.). "Kosovska hronika." *Vreme* 9(386):4-5.
- Holbrooke, Richard (1999.). *To End a War*. New York: The Modern Library.

- Jelić-Butić, Fikreta (1977.). *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska, 1941-1945*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jokić, Branko (2001a). "Vojna le zaradi preambule?" *Delo* (Ljubljana, 2. 4. 2001.). Str. 4.
- Jokić, Branko (2001b). "Strah pred drugim polčasom." *Delo* (Ljubljana, 28. 12. 2001.). Str. 1.
- Kadijević, Veljko (1993.). *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*. Beograd: Politika.
- Kataradžiev, Ivan (1958.). *Hajdučko dviženje vo Makedonija i Karpoševoto vostanie*. Skopje: Prosvetno delo.
- Kennan, George F. (ur.) (1993.). *The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect, with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment Book.
- Komšić, Ivo (1995.). "Kako je Tuđman prodao Posavinu a kako Milošević vratio Sarajevo." *Slobodna Bosna* 1(7):5-11.
- Krizman, Bogdan (1967.). "The Croatians in the Habsburg Monarchy in the Nineteenth Century". *Austrian History Yearbook* 3(2):116-158.
- Krizman, Bogdan (1978.). *Ante Pavelić i Ustaše*. Zagreb: Globus.
- Kržišnik-Bukić, Vera (1991.). *Cazinska buna 1950*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kržišnik-Bukić, Vera (1996.). *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Lampe, John R. (1996.). *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, Justin (1994.). "Ottoman Bosnia 1800-1878". U: Pinson, M. (ur.): *The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from the Middle Age to the Dissolution of Yugoslavia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994. Str. 54-83.
- Mikuž, Metod (1973.). *Pregled zgodvine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji: peta knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Milazzo, Matteo J. (1975.). *The Chetnik Movement and the Yugoslav Resistance*. Baltimore, Md.: John Hopkins University Press.
- Murray-Despalatović, Eleanor (1975.). *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement*. New York: Columbia University Press, East European Quarterly.
- Pandev, K. (1981.). *Borbite v makedonija i Odrinsko, 1878-1912*. Sofia: Balgarski Pisatel.
- Petrovich Michael B. (1976.). *A History of Modern Serbia, 1804-1918*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Pinson, Mark (ur.) (1994.). *The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from the Middle Age to the Dissolution of Yugoslavia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Pirjevec, Jože (1990.). *Il gran rifiuto. Guerra fredda e calda tra Tito, Stalin e l'Occidentale*. Trieste: EstLibris.
- Pirjevec, Jože (1995.). *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj ter razpad*

- Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
- Potočnik, Peter (2001a). "V Tanuševcih je še daleč do miru." *Delo* (Ljubljana, 9. 3. 2001.). Str. 1.
- Potočnik, Peter (2001b): "Sandžak kot klin med Srbijo in Črno goro." *Delo* (Ljubljana, 29.1. 2001.). Str. 4.
- Ramet, Sabrina P. (1992.). *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991*, 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press.
- Repe, Božo (2001.). "Historical consequences of the disintegration of Yugoslavia for Slovene Society." *Österreichische Osthefte* 43(1-2):5-26.
- Reuter, Jens (1982.). *Die Albaner in Jugoslawien*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- "Selitve narodov." *Mladina* 35. (Ljubljana, 29. 8. 1995.). Str. 15.
- Silber, Laura and Little, Allan (1996.). *Yugoslavia. Death of a Nation*. New York, London: Penguin Books/BBC Books.
- Stojanov, Veso (2001.). "Skopje na razpotju." *Delo* (Ljubljana, 27. 3. 2001.). Str. 4.
- Šidak, Jaroslav (1990.). *Hrvatski narodni poreporod. Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tanner, Marcus (1997.). *Croatia: A Nation Forged in War*. New Haven and London: Yale University Press.
- Tomasevich, Jozo (1975.). *The Chetniks*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Vickers, Miranda (1998.). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. London: Hurst & Company.
- Vishninski, B. (ur.) (1973.). *The Epic of Ilinden*. Skopje: Macedonian Review Editions.
- Vucinich, Wayne S. (ur.) (1982.). *The First Serbian Uprising, 1804-1813*. New York: Columbia University Press, East European Monographs.
- Vučinić, Perica i Grujić, Dragoslav (1995.). "Kosovski kalendar". *Vreme International* 6(236):9.
- Vujović, Dimitrije-Dimo (1962.). *Ujedinjenje Crne gore i Srbije*. Titograd: Istorijski institut NR Crne gore.
- "Vzpon in propad velike ideje. Kratka kronologija v 21. točkah." *Mladina* 36 (Ljubljana, 5. 9. 1995.). Str. 19-20.
- Woodward, Susan L. (1995.). *Balkan Tragedy. Chaos and dissolution after the Cold War*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Zografski, Dančo, Stojanovski, Aleksandar i Todorovski, Gligor (1972.). *Istorija na makedonskiot narod*. Skopje: Prosvetno delo.

TYOLOGY OF ARMED CONFLICTS ON THE TERRITORY OF THE FORMER YUGOSLAVIA IN THE 1990's

Matjaž Klemenčič

Summary

Yugoslavia became a nation in 1919 and it ceased to exist as a nation in 1991/92. It was always a problem for a social scientist or a historian to explain to the English speaking audience that there were many "nations" living in Yugoslavia. It was even a matter of pride and courage in 1980s to say in front of international audience that one came from Slovenia or Croatia which happened to be in Yugoslavia. The rebellion in Chechenia started as national uprising, became a war for independence and is today considered by many terrorist activity. Yugoslavia was a nation in 1991 and so for the outside spectators civil war started in Yugoslavia in 1991 when Slovenia and Croatia declared independence. Already during the ten-day war for Slovenia one could hear journalists speaking on TV that a peaceful land was attacked by Yugoslav Army ... The armed conflicts in the territory of former Yugoslavia could be considered a rebellion, or a civil war. When Croats and Serbs fought in Croatia, this could be considered a rebellion from the point of view of the nation of Croatia or a civil war by Serb rebels.

In my paper the dilemmas of how to name those conflicts will be discussed. In the introduction I shall start with typology of wars and violence in the territory of the former Yugoslavia from the 19th century onwards and continue into the 20th century. The issues of conflicts that occurred during World War II shall be discussed in brief and then the typology of conflicts on the territories of former Yugoslavia in 1990s which I touched upon already above. In first years of the new millenium the conflicts continued in Macedonia and there are conflicts on Piranski zaliv for which we all hope that shall be resolved peacefully.

Keywords: Yugoslavia, armed conflict, war, violence